„Ten, kto putuje z jedného miesta na druhé, nie je bez koreňov – len sa presúva medzi rôznymi domovmi.“

Páni nás sem presídlili

Preložila Adriana Gondárová

Elin Anna Labba

absynt prekliati reportéri

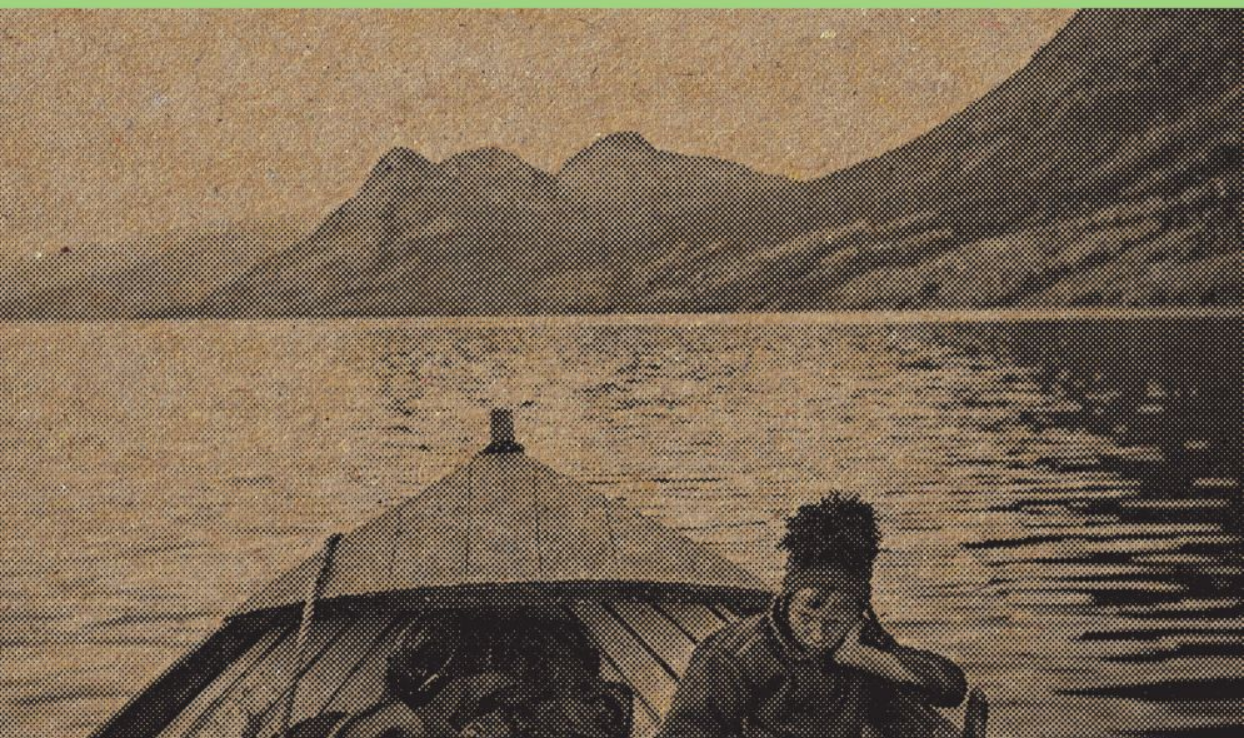

absynt

Elin Anna Labba: Páni nás sem presídlili

O nútených presídleniach severných Sámov

Preložila Adriana Gondárová

The cost of this translation was supported by a subsidy from
the Swedish Arts Council, gratefully acknowledged.

SWEDISH
ARTSCOUNCIL

Copyright © Elin Anna Labba

First published by Norstedts, Sweden, in 2020.

Published by agreement with Norstedts Agency and Corto
Literary Agency.

Translation © Adriana Gondárová

Design & Layout © Pavlína S. Morháčová

Cover Photo: Ernst Manker/Múzeum Nordiska museet

ISBN 978-80-8203-691-9

Na uliciach Romsy/Tromsø.
Ľudia kráčajúci pravdepodobne do kostola.

Bådåddjo/Bodö
Árjepluovve/Arjeplog
Gávtsjávrrie/Ammarnäs
Tråante/Trondheim
Striima/Strimasund
Staare/Östersund
Ubmeje/Umeå
Stuehkie/Štokholm

Romsa/Tromsø
Sážžá/Senja
Guovdageaidnu
Gárasavvon/Karesuando
Giron/Kiruna
Anaar/Enare
Jåhkåmåhkke/Jokkmokk
Murmansk
Julevu/Luleå

Kostol v Gárasavvone/Karesuande, 1908. Miesto, kde sa všetci stretávali počas hlavných sviatkov, na Vianoce, Veľkú noc a *márjjábeaivvit* na konci marca.

eanan
lea earálágán
go das lea orron
vánddardan

bivástuvvan
šuvččagan

oaidnán beaivvi
luoitime loktaneame
láhppome ihtime

eanan lea earálágan
go diehtá
dáppe
máttut
máddagat

krajina
je iná
keď si v nej žil
putoval

potil sa
mrzol

videl slnko
stúpať vychádzať
miznúť zapadať

krajina je iná
keď vieš
že tu sú
predkovia
korene

Nils-Aslak Valkeapää
*Beaivi, áhčážan**

* Slnko, môj otec

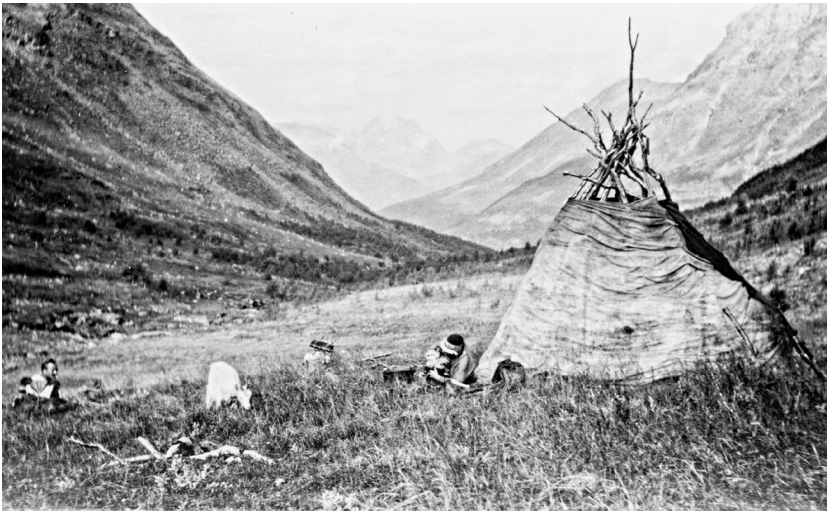

Suorgi/Kittdalen. Prastará migračná trasa medzi letnými a zimnými pasienkami blízko dnešnej hranice medzi Švédskom a Nórskom.

01

Bures eatnehat
Prvá

Cestička vedie cez vysušené rašeliniská, mizne a znova sa objavuje. Po chvíli vchádza do riedkeho lesíka, kde rastú pokrivené brezy. Je to starý chodník, moje telo to cíti. Vydám sa krížom k otvorenému priestranstvu. Kráčam po machu a hnijúcich kmeňoch pováľaných briez. Vidím, že zem sa vracia do pôvodného stavu, že to, čo hľadám, je už sotva viditeľné.

Prechádzam miestami, kde stáli *kóty*.* Prvé z týchto miest sa nachádza na vrchole kopca s výhľadom na more, ktoré leží hlboko pod ním. Je také staré, že tu zostalo už len ohnisko. Trocha vysokej trávy a zopár obrastených kameňov. Na iných miestach vidno mäkké kruhy z opadanej rašeliny. Už som tu kedysi bola a viem, kadiaľ ísť. Prechádzam starou ohradou pre soby a míňam studený prameň. Voda v ňom je ešte vždy čistá.

Také ticho ako tu som nezažila nikde inde. Nepočuť vietor, aj keď viem, že fúka. Je to dávno, čo tu stáli kóty a okolo nich pobehovali deti. Je to dávno, čo ľudia sedávali

* kóta, švéd. kåta, sáms. goahti – tradičné sámske obydlie; okrúhly príbytok na drevenom ráme, tvarom podobný americkému típí, pôvodne pokrytý brezovou kôrou, rašelinou, sobími kožami, plátnom a pod. (pozn. prekl.)

vonku a tkali, zakladali oheň v *árranoch*, teda ohniskách, spracovávali ostré trsy trávy na podšívku do topánok.

Staršie generácie rozprávali o tom, ako po príchode sem zdravili krajinu, hory, chodníky i obydlia, no ja sa na to neodvážim. Kam vôbec patrím? Čo je môj domov? Rozprávala som sa o tom s viacerými vnukmi a vnučkami nútene vysídlených ľudí. Ktorú časť našich nových sámskych komunít a miest môžeme považovať za svoju? Pocit domova zvyknem mať na odľahlých miestach, o ktorých viem, že po nich nikto iný netúži, povedal jeden. Necítim sa byť veľmi pripútaná k miestu, kde bývam, povedala mi iná respondentka. Nie je to tak, že by som sa tam cítila zle, no chýba mi hlbšie puto.

Fínsko-sámsky básnik Áillohaš povedal, že domov si nesieme vo svojom srdci. Ale dá sa to, ak bol človek nútený odísť?

Môžem smútiť za miestom, ktoré mi nikdy nepatrilo?

Od prvých nútených presídlení sámskeho obyvateľstva prešlo viac ako sto rokov. V tom čase náš ľud naposledy previedol soby cez morskú úžinu na pevninu. A odvtedy je miesto, kde žili, pusté. Táto krajina sa nám, ktorí ju poznáme a občas sem prídeme, ticho prihovára. Pre väčšinu ľudí však táto oblasť nič neznamená. O ľuďoch, ktorí tu kedysi žili, nevedia nič.

Také sú dejiny Sámov. Zhmotňujú sa ako drobné rozdiely vo vegetácii, nenápadne vyvýšený kúsok zeme, kóty zrovnané so zemou. Náš príbeh je pamätná tabuľa, ktorú nikdy nevyvesili, kapitola, ktorá sa nikdy nedostala do kníh o histórii. Napriek tomu už niekoľko rokov prebiehajú súdne spory medzi komunitami Sámov zo severu a nórskym štátom. Sámske komunity bojujú o právo na pôvodné sobie

***Váhkara* Risten a jej deti Márge a Joná. V náručí drží najmladšie dieťa, ktoré žilo len niekoľko rokov.**

pasienky, ktoré boli nútené opustiť. V sámskej komunite Vapsten v kraji Västerbotten zasa potomkovia pôvodného miestneho obyvateľstva zažalovali potomkov prisťahovalcov – teda násilne presídlených Sámov. Sedia na súde a bojujú proti sebe, uväznení v histórii, ktorú im nanútilo Švédsko.

Ľahnem si na vetvičky. Zem si berie toto miesto späť, tak to má byť, no ja smútim za príbehom, ktorý spolu s tým mizne tiež. Preteká mi pomedzi prsty, a preto som tu. Tu žil môj *váre*, starý otec, so súrodencami. A aj ich rodičia, Risten a Gárena Jovnna. Toto miesto bolo ich domovom. Najskôr som chcela písať o nich, ale ďaleko som sa nedostala.

Našla som len jednu čiernobielu fotografiu v archíve v Helsinkách, je na nej matka s troma malými deťmi. Jedno z detí je *váre*, keď mal desať rokov. Tuniku má rozstrapkanú a ja viem, prečo ju nikto nezaštopkal. Vtedy boli ešte v Gárasavvone, ich zimnom kraji,* a to uprostred leta, keď už mali byť dávno pri mori. Dostali izbu v budove okresného súdu, aby mohli zostať so svojím vážne chorým *isá*, otcom pripútaným na lôžko. Ak časové údaje sedia, niekto ich odfotografoval krátko po tom, čo ich otec zomrel. „Paralýza po mŕtvici", píše sa ako príčina smrti v cirkevnej matrike. Risten ovdovela a zostalo jej len malé stádo sobov, z ktorého sotva mohla vyžiť. Potom bola celá jej široká rodina nútene presídlená. A tak posadila deti do *ráidu*** a v roku 1923 dorazili do hôr pri Jåhkåmåhkke.

* Oblasti, kde Sámovia trávili zimné mesiace, švéd. *Vinterlandet*. V lete sa presúvali do letných krajov, tzv. *Sommarlandet*. (pozn. prekl.)

** Sobí záprah. Karavána prepojených sámskych saní, tvarom pripomínajúcich boby. (pozn. prekl.)

Čo bolo ďalej, vytratilo sa do vzduchoprázdna. Nikdy o tom nechceli rozprávať. Dnes viem, že taká nebola len moja rodina. Tá časť Sápmi,* kde som vyrástla, je plná ľudí, ktorí si svoje rany obviazali mlčanlivosťou.

Toto bude kniha o tých, o ktorých môžem písať, o tých, ktorí sú zaznamenaní na nahrávkach, uchovaní v archívoch a ktorí chceli vyrozprávať svoje príbehy. O tých, ktorí majú fotografie, listy, básne a dokumenty. Som vďačná aj za tie najstručnejšie príhody a za všetko, čo som sa z nich dozvedela. V ich histórii môžeme uvidieť tú našu. Slovo za slovom píšem nanovo príbeh mojej vlastnej rodiny.

Za tie roky som viedla rozhovory s mnohými ľuďmi – tými, ktorí osobne zažili nútené vysídlenie, ako aj s ich deťmi a vnúčatami. Okrem toho som mala možnosť použiť aj cudzie rozhovory nahraté s ľuďmi, ktorí už dávno nie sú medzi nami. Toto je text vystavaný na rozprávačskom zbore. Krátke príbehy, jojky,** fragmenty spomienok. Tkala som a spájala. Niekedy sú farby žiarivé, no miestami je látka riedka, plná medzier a ticha. Ústne rozprávanie príbehov sa časom vytráca. Musela som akceptovať, že forma tohto textu je neúmyselne podobná celým dejinám Sámov, ktoré sú ako šnúrka z topánky preťatá sekerou. Nite sa ani len nerozstrapkali, jednoducho iba odrazu končia a ich vzor sa veľmi ťažko obnovuje.

* Oblasť, kde pôvodne žilo sámske obyvateľstvo. Rozprestiera sa cez severnú časť Nórska, Švédska, Fínska a ruský polostrov Kola. (pozn. prekl.)

** Sámska vokálna hudba, často adresovaná prvkom v krajine, ako sú hory, kopce, jazerá, ale tiež zvieratám a ľuďom; *jojkovanie* je samotný spev jojku. Hovorí sa, že niekto jojkuje osobe, zvieraťu alebo krajinnému prvku, aby vyjadril svoje city k nim. (pozn. prekl.)

Počas práce na knihe začali postupne, jeden po druhom, odchádzať aj tí, ktorých som spovedala ja sama. Zakaždým mám pocit, akoby som stratila kúsok seba samej. Koho sa teraz budeme pýtať? Vypočula som si tiež veľmi veľa príbehov o nútených presídleniach, o ktorých by mali písať iní. Predovšetkým ide o príbehy tých, ktorí boli sami nútene vysídlení, keď na ich územie prišli sámske rodiny zo severu. Dúfam, že sa nájdu ďalší ľudia, ktorí vyrozprávajú svoje príbehy, kým je ešte čas. Pre mnohých, ktorých som stretla, je rozprávanie príbehov spôsobom, ako sa vyliečiť. V mojom najmilovanejšom jazyku sú to takmer rovnaké slová – pamätať si a rozprávať. *Muitit* znamená pamätať si, *muitalit* znamená rozprávať. Pamätáme si tých, o ktorých rozprávame.

Giitos eatnat. Ďakujem, *muore, váre, áhkku, áddjá* – moji vlastní aj iní. Toto som utkala pre vás. Toto je jojk, ktorý vám spievam.

Tí, ktorí sa nemusia presúvať so sobím stádom, sa spolu so šteniatkami a deťmi v náručí preplavia cez fjord loďou.

Rávdnji/Straumen, v blízkosti miesta, kadiaľ zvykli soby preplávať z pevniny na ostrov Sállir/Kvaløya.